

Nemzet és térreprezentáció

Gyakran halljuk, hogy a nemzeti lobogók az összetartozást, a nemzeti identitást szimbolizálják. Minden nemzeti zászlónak megvannak a maga nemzeti színei, e nemzeti színeknek pedig a maguk nemzeti történetei. Azonban egy rúdra erősített szövet nemzeti jelképként való felismerése mindig magában foglalja annak felismerését is, hogy az adott jelkép a többitől *különbözik*. Másszóval, a nemzeti lobogó mindig azt is közvetíti, hogy a többi nemzeti közösséghez nem tartozik. Egy olyan tér tárul fel tehát, ahol a nemzeti jelképek egymás mellettiségükben, különbözőségükben nyerik el jelentéseiket. A *Tér és nemzet* címen az alábbiakban közreadott tanulmányok ezt a teret teszik vizsgálat tárgyává.

Benedict Anderson a nemzet és nacionalizmus kutatásában máig legtöbbet hivatkozott, 1983-as munkájában e kettősséget a nacionalizmus paradoxonai között említette. Eszerint a nemzet egyszerre globális kulturális fenomén, azaz a világ bármely pontján vizsgálat tárgyává tehető; ugyanakkor minden egyes nemzet a maga partikularitásában, a többi nemzettől való különbözőségében jelenik meg. E kétarcúságból fakadóan minden olyan tudományos tevékenység, amely egy nemzetet kizárólag annak egyediségében vizsgál, figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy az – bármennyire különbözőn is, például hagyományai okán – önnön létével az összes többi létező és lehetséges nemzet létét teremti meg és legitimálja. Anderson tizenhárom évvel később (1996) egyenesen azt állítja, hogy a nacionalizmus vizsgálatának perspektívájában globálisnak és komparatívnak kell lennie. Úgy is fogalmazhatnánk: *valamihez képestinek*. De hol ez a valahol, ahonnan termékeny módon rá lehet tekinteni a nemzeti mivoltára?

A nacionalizmus globálisan szerveződő kulturális logikájának figyelembe vétele megköveteli, hogy a kutató kívül helyezze magát e működésen. Korántsem arról a tudományos értelemben terméketlen vitáról van szó, hogy a nemzet(állam) haldoklik-e vagy sem (érdekes lenne e diszkurzív gyakorlat vizsgálata, amely a kutatási terület elméleti perspektíváit a nemzet élet-halál harcaként konstruálja meg). E „kívülség” alapját azok az empirikus és elméleti kutatási eredmények szolgáltatják, amelyek az utóbbi időben rámutattak azokra a hézagokra és repedésekre, amelyek a nacionalizmus logikáján belül keletkeztek, illetve amelyek keletkezésétől fogva együtt éltek vele. Arjun Appadurai szellemes megfogalmazásával (1996) élve a nation-state (nemzetállam) fogalmában a kötőjel kevésbé a nemzet és az állam össze-

tartozásának, mint inkább különválásának a jelölője. Ez a tér, a szó legtágabb értelmében, érdemes arra, hogy a nemzet és a nacionalizmus kutatói felfedezzék, bejárják, rákérdezzenek. Egyszerűen fogalmazva: a nemzet nem önmaga közege, lehet, soha nem is volt az; mindezenetre – ma egyre inkább, mint korábban – az állam csupán egyik szereplője a (nemzeti) hovatartozás előállításának.

Látható, hogy a tér problematikája a kutatási terület felől is megfogalmazódik. Az alábbiakban Niedermüller Péter tanulmánya, *A lokalitás metamorfózisai* ezt a teret térképezi fel. A lokalitás koncepciójának történetén keresztül azokat a változásokat mutatja be, amelyeken a „hely” és a „hovatartozás” kulturális elgondolásai az első modernitástól napjainkig átestek. Ugyanakkor a kulturális antropológia példáján számba veszi e hely-problematika elmélet-történetét is, azt, ahogy a tudományos kutatás azt vizsgálat tárgyává tette. A tanulmány a transznacionalizmus lokalitással kapcsolatos elméleti és empirikus eredményinek bemutatásával, és azon központi fogalmak (pl. hely, otthon, deterritorizáció, kultúra) értelmezésével zárul, amelyeket a többi írás is használ.

A soron következő három tanulmány empirikus kutatáson alapul. Ahogy a címeikben szereplő, a tér megrajzolását jelölő fogalmak is jelzik, a tér reprezentációjára kérdeznek rá a nemzeti hovatartozás vizsgálatában. A kulturális reprezentáció azon gyakorlatait veszik tehát szemügyre, amelyeken keresztül a nemzethez tartozás és az azzal gyakran együtt járó kirekesztés megvalósul. Michael J. Shapiro *Győzedelmi földrajzok* című tanulmánya elsősorban a térbeli gyakorlatok során megvalósuló erőszakkal és hatalmi logikával foglalkozik. A kulturális reprezentáció ugyanis nem ártatlan. A „feltérképezés”, ahogy Shapiro azt kimutatja, nem egyszerűen a tér megjelenítése, hanem olyan diszkurzív gyakorlatok együttese, amelyek nem választhatók el a hatalmi viszonyoktól attól a terétől, amelyben működnek, és amelyet működésben tartanak. John Stuart Mill egy szövegének elemzésén keresztül Shapiro a téreurópai állam modelljének kritikáját adja, amely a térbeli gyakorlatok adott módját uralkodóvá téve megfosztotta a nemzeti mivel lehetőségétől az amerikai kontinens őslakos népeit – ezáltal konstruálva meg a homogénnek tételezett „amerikai”.

A térreprezentáció állami logikájáról Liisa Malkki cikkével áttérünk nemzet és terület viszonyának vizsgálatára. A térre irányuló rákérdezés nem tartja adotttnak a területet: a terület olyan tér, amelyet használatba vettek. Ez a belátás teszi lehetővé, hogy nemzet és terület természetesnek tűnő viszonyát (az „ahány nemzet, annyi terület”, illetve az „egy nemzet – egy terület” elve) konstruktív módon vizsgálni lehessen. *Nemzeti földrajz* című tanulmányában Malkki a „dolgok nemzeti rendjének” működését tárja fel; azokat a diszkurzív eljárásokat – legyenek tudományosak vagy mindennapiak – tárgyalja, melyek a nemzeti identitást a területtől fakadóként konstruálják meg, és ezáltal természetessé teszik a kettő viszonyát. Malkki hutu menekültek között végzett terepmunkájának eredményeire támaszkodik, ebben az esetben a nacionalizmus kulturális logikájára való rátekintést tehát éppen az biztosítja, hogy a kutató az e logikán kívüli, pontosabban az általa kívülivé tett világot vizsgálja.

Végül *Nemzeti ritusok kartográfija* című tanulmányomban az augusztus 20-i hivatalos megemlékezések vizsgálatán keresztül azt a folyamatot veszem szemügyre, amely során a magyar állami képviselőt a keleti blokk megszűnését követően újrarajzolta a magyar nemzetet elhelyező világtérképet. A nemzeti kartográfianak nevezett térbeli gyakorlatok a területi hovatartozás magától értetődőségének előállításával olyan nemzeti otthont konstruálnak meg, amely természetisége folytán biztos, ám kizáró jellegű menedéket jelent a veszélyként reprezentált, nemzetet fenyegető jelenségekkel szemben.

A nemzeti kartográfia nem magyar sajátosság – ahogy nem amerikai sajátosság a győzedelmi földrajz sem, és a nemzeti földrajz sem csak bizonyos nemzetekre jellemző. Olyan eljárásokról van szó, amelyek a nemzet kulturális rendszerként való vizsgálatkor ha nem is kizárólagos, de elengedhetetlen vizsgálati szempontot jelentenek. A bevándorlókkal, indiánokkal, menekültekkel kapcsolatos tudományos meglátások jelentősége ennél fogva túllépi a nemzetállam határait. A nacionalizmus konstruktív kritikája mindig politikai jellegű tett, lévén a nemzet maga politikai tétként működik. Az alábbi tanulmányok mindegyike, hol kimondottan, hol lappangó módon, etikai kérdéseket is feszeget. Milyen következményekkel jár a nemzet, illetve a kultúra homogén konstrukciója? Milyen etikai kérdéseket vet fel a kivülálló folyamatos újratermelése, vagy a nemzeti-etnikai határok természetessé tétele? Létezik-e, illetve elképzelhető-e a nemzeti reprezentáció olyan működése, amely számba veszi e kérdéseket? Reményeink szerint e szövegek hasznos támpontokat nyújtanak az olvasóknak válaszok keresésére.

Hivatkozott irodalom

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*. London: Verso. Magyarul (2006): *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Atelier füzetek 8. Budapest: L'Harmattan–Atelier.
- Anderson, Benedict (1996): Introduction. In *Mapping the Nation*. Gopal Balakrishnan (szerk.). London: Verso, 1–16.
- Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

On behalf of the publishers and editors, we are happy to announce the release of EastBound, a new, trimestrial, online, peer-reviewed academic journal on media and culture. The website of the journal is available at

www.eastbound.eu

EastBound is aimed to create an international platform for Western and Eastern European researchers engaged in the multidisciplinary field of media and cultural studies.

The journal features articles, reviews and interviews dealing with the social and political implications of entertainment media and mediated popular culture, globalization and local cultural innovation, new media and new information technologies, "post-communism", the mediatization of politics, cultural citizenship and the politics of multiculturalism, mediated national identities, cultural heritage and memory, socialist popular culture and everyday culture, subcultural and community models of cultural production, performance and performative analysis.

Emblematizing a move to the East, the journal EastBound calls for rethinking the dynamics of the West-East relationship, conventionally expressed by metaphors of "overtaking". Although the mediation of cutting edge Western European research is a self-evident goal of the journal, EastBound will place equal emphasis on publishing and enhancing theoretical and empirical innovations fertilized by Eastern European experience.

The EastBound project goes beyond the scope of an academic journal and aims to establish an inter-Central-Eastern-European cooperation. EastBound serves as an online platform where information about conferences, scholarships and research groups can be found (EB E-Collection). EastBound expands a collection of English abstracts of articles published in national languages in Central and Eastern Europe (EB Open Archive).

The journal is published by:
 Média Oktató és Kutató Központ, BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék
 Center for Media and Communication Studies, Central European University.